

ZORLA YERİNDEN EDİLME DURUMUNDA ENGELLİ BİREYLERLE ÇALIŞMAK

BİLİNMESİ GEREKENLER
REHBERİ
1

UNHCR, bu gözden geçirilmiş kılavuza değerli katkılarından dolayı aşağıdaki kişi ve kuruluşlara teşekkür eder: Annalisa Brusati, Rebecca Gang, Sarah Mosely, Ricardo Pla Cordero (Uluslararası Kurtarma Komitesi); Pauline Thivillier (İnsanlık ve İçerme); Ikponwosa Ero (Albinizmlı Kişilerin İnsan Haklarından Yararlanması Bağımsız Uzmanı); Garth Mullins (Under the Same Sun).

© UNHCR, 2019

Tasarım ve düzen: BakOS DESIGN

İçindekiler

GENEL BAKIŞ	4
Engelli bireyler kimlerdir?	5
TEMEL KILAVUZ İLKELER	8
Hak temelli yaklaşım	8
İçerme	8
Katılım	10
Ayrımcılık yapmama	11
ORTAK İLGİ ALANI ETKİNLİKLERİ	13
Engelliliğe ilişkin tutumları değiştirmek ve çeşitliliğe saygıyı teşvik etmek	13
Tespit ve veri toplamanın iyileştirilmesi	15
Bütün tesisleri fiziksel olarak erişilebilir hâle getirin	17
Hesap verebilirlik mekanizmalarının kapsayıcı olmasını sağlayın	19
Şiddet ve istismar önleme ve müdahalesi	20
Engelli örgütleri ve diğer ulusal ve yerel aktörlerle bağlantılar kurun	24
Kapsamlı çözümlere ulaşılmasını teşvik edin	26
KONTROL LİSTESİ	27
TEMEL KAYNAKLAR VE BAĞLANTILAR	28

Genel Bakış¹

Engelli bireyler, zorla yerinden edilme durumlarında, diğer bireylerle aynı haklara ve temel ihtiyaçlara sahiptir ve diğer bireylerle aynı zorluklarla karşılaşır. Ayrıca yüksek düzeyde damgalanmanın yanı sıra artan şiddet, sömürü ve istismar riski gibi özel koruma riskleriyle de karşı karşıya kalırlar. Ayrıca engelli kişiler insani yardım, eğitim, geçim kaynakları, sağlık hizmetleri ve diğer hizmetlere erişimde çok sayıda engelle karşılaşmakta, vatandaşlık hakkı² gibi bazı yasal haklardan mahrum bırakılabilmekte ve genellikle karar alma süreçlerinden ve liderlik fırsatlarından dışlanmaktadır.

UNHCR'nin Yaş, Toplumsal Cinsiyet ve Çeşitlilik (AGD) Politikası, engelliler de dâhil olmak üzere ilgili tüm kişilerin haklarından diğerleriyle eşit bir şekilde yararlanmalarını ve kendilerinin, aile üyelerinin ve topluluklarının yaşamlarını etkileyen kararlara tam olarak katılabilmelerini öngörmektedir.³ Ayrıca UNHCR Yürütme Komitesinin 110 (LXI)-2010 sayılı Kararında vurgulandığı üzere UNHCR, engelli kişileri her türlü ayrımcılığa karşı korumayı ve onlara yardım etmeyi taahhüt etmektedir.⁴

Engelli bireyler homojen bir grup değildir, engellilik temelinde ve dışlanma durumlarına yol açabilecek diğer kesişen çeşitlilik faktörleri de dâhil olmak üzere çoklu ve bileşik ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıyadırlar. Örneğin ulusal, dinî, etnik ve dilsel azınlık gruplarından engelli bireyler; kadınlar; yaşlılar; çocuklar; engelli lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireyler özellikle koruma riskleri ve eşitsizlikle karşılaşabilirler. Bu nedenle UNHCR'nin koruma, yardım ve çözümlerin engelli bireyler için erişilebilir olması ve tüm çeşitliliği kapsaması taahhüdünü yerine getirebilmesi için yaş, toplumsal cinsiyet ve çeşitlilik yaklaşımının uygulanması elzemdir.

-
- 1 Bu not, 2011'de yayınlanmasının ardından güncellenmiş olup UNHCR ve ortaklarına çeşitli engelleri olan kişilerin koruma ihtiyaçlarının karşılanması konusunda özel rehberlik sağlamaktadır. Belge, esas olarak mültecilere atıfta bulunmakla birlikte mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, ülkesine geri dönenler ve vatansız kişiler de dâhil olmak üzere UNHCR'nin ilgilendiği tüm kişiler için geçerlidir.
 - 2 Örneğin engelli kişilerin doğumda nüfusa kaydedilme olasılığı daha düşük olabilir, bu da onları vatandaşlıktan mahrum kalma riskiyle karşı karşıya bırakabilir.
 - 3 UNHCR Yaş, Toplumsal Cinsiyet ve Çeşitlilik Politikası (2018), bk.: <http://www.unhcr.org/5aa13c0c7.pdf>
 - 4 UNHCR Yürütme Komitesinin Engelli Mülteciler ve UNHCR Tarafından Korunan ve Yardım Edilen Diğer Engelli Kişilere İlişkin Kararı (2010), bk.: <https://bit.ly/2R0ZksN>

Engelli bireyler kimlerdir?

Terminoloji üzerine bir not

İngilizcede “engelli bireyler” terimi genellikle saygılı bir kullanım olarak kabul edilir ve Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme’de (CRPD) kullanılmaktadır. Ancak hangi kullanımın saygılı terminoloji olarak kabul edildiği ülkeye, bölgeye ve bireye göre farklılık göstermektedir. Kendi kültürel bağlamlarında neyin saygılı terminoloji olarak kabul edildiği konusunda engelli bireylere danışarak daha geniş toplumdaki tutumları etkileyebilecek saygısız terminolojiden kaçının.⁵

UNHCR, BM CRPD’de yer alan engellilik yaklaşımını benimsemektedir. Bu doğrultuda UNHCR, engelli kişilerden, çeşitli engellerle etkileşim hâlinde, topluma diğerleriyle eşit bir şekilde katılımlarını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel veya duysal bozuklukları olan kişileri anlamaktadır.⁶ Bu, engelli kişilerin öncelikle insan olduklarını -kadınlar, erkekler, kız ve erkek çocukları- ve engelliliğin bir bireyin özünde bulunmadığını, bağlamsal olduğunu, toplumsal ve bireysel faktörler arasındaki etkileşimin bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü, dünya nüfusunun yaklaşık %15’inin engelli olduğunu tahmin etmektedir.⁷ Zorla yerinden edilme durumlarında, yaralanan kişi sayısındaki artış, kaliteli tıbbi hizmetlere erişim eksikliği ve çevrede ortaya çıkan yeni engeller nedeniyle engellilik oranının daha da yüksek olması beklenmektedir.⁸ Bu da engelli bireylerin birkaç milyonunun UNHCR’nin ilgi alanında olduğu anlamına gelir.⁹ Bununla birlikte, zorla yerinden edilme bağlamlarında engelli kişilerin tanımlanması hâlihazırda oldukça yetersizdir.

5 Terminoloji hakkında daha detaylı kılavuz için bk. Yaş ve Engellilik Konsorsiyumu Yaşlılar ve Engelli Bireyler için İnsani Yardım Kapsayıcılık Standartları (2017), erişim adresi: <https://bit.ly/2edL6oQ> Kılavuz Kitabı 5, sayfa 57

6 BM Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme (2006), erişim adresi: <https://bit.ly/1PxgebQ>

7 DSÖ/ Dünya Bankası, Dünya Engellilik Raporu (2011), erişim adresi: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf

8 Handicap International (2015) “İnsani Yardım Bağlamında Engellilik”, erişim adresi: <https://bit.ly/2AV1mWg>

5 2017 yılında nüfusun %15’inin engelli olduğu yönündeki küresel tahmine dayanarak yaklaşık 10,3 milyon engelli bireyin zorla yerinden edildiği hesaplanmıştır.

Albinizimli kişiler kimlerdir?

Nispeten nadir görülen, bulaşıcı olmayan, genetik olarak aktarılan bir durum olan albinizmin özellikleri arasında saç, cilt ve gözlerin herhangi birinde veya tamamında pigmentasyonun az olması veya hiç pigmentasyon olmaması bulunmaktadır. Albinizimli kişiler genellikle engelli kişilerle benzer türde damgalanma ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır, albinizimli kişilerin büyük bir çoğunluğu görme bozukluklarına sahiptir ve parlak ışığa karşı çok hassastırlar. CRPD'nin albinizimli kişiler için geçerli olması bu temellere dayanmaktadır. Buna ek olarak albinizimli kişiler, ten renkleri nedeniyle, ırksal azınlıkların yaşadığına benzer şekilde sosyal dışlanma ve genel ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır.¹⁰

Psikososyal engelleri olan bireyler kimlerdir?¹¹

Psikososyal engelleri olan kişiler, tıbbi terimlerle "ruh sağlığı sorunları" olarak bilinen durumlara sahip olan ve topluma diğerleriyle eşit bir şekilde katılma konusunda önemli engellerle karşılaşan kişileri kapsamaktadır. Psikososyal engelleri olan bireyler, diğer insanlara kıyasla farklı düşünce, duygu ve davranışlara sahip olabilirler. Hak temelli dil, ayrımcılık da dâhil olmak üzere fiziksel ve sosyal engellerin katılım fırsatlarına eşit erişim üzerindeki etkisini kabul ederek psikososyal engelliliğe atıfta bulunur.

Zihinsel engelli bireyler kimlerdir?

Zihinsel engelli bireyler, öğrenme, akıl yürütme ve problem çözme dâhil olmak üzere kavramsal, sosyal ve pratik beceriler de dâhil olmak üzere bir dizi konuda aynı yaştaki diğer bireylerden daha fazla zorluk yaşayan bireyleri kapsamaktadır. Zihinsel engelli bireyler, önemli ölçüde damgalanma ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmakta ve genellikle eğitim, iş ve aile yaşamında eşit fırsatlara erişimden mahrum bırakılmaktadır.

¹⁰ BM Genel Kurulu (2016) "Albinizimli Bireylerin İnsan Haklarından Yararlanması Konusunda Bağımsız Uzman Raporu. A/ HRC/31/63

¹¹ Zihinsel ve psikososyal engellilik hakkında daha fazla rehberlik için UNHCR (yakında yayınlanacak) "Engellilik ve Ruh Sağlığı: Birleştirici Terminoloji" brifing notu

Duyusal engelli bireyler kimlerdir?

Duyusal engelli kişiler, duyuusal bozukluğu olan (ör. görme, işitme, koku alma, dokunma veya tat alma ile ilgili bozukluklar) ve topluma diğerleriyle eşit bir şekilde katılma konusunda önemli engellerle karşılaşan kişileri içerir. Duyusal engeli olan kişiler, kör, sağır ya da kör-sağır kişileri kapsar ancak bunlarla sınırlı değildir. Duyusal bir engel, bilgi ve iletişime erişim üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir ve bu da bu kişilerin katılım fırsatlarını kısıtlar.

Fiziksel engelli bireyler kimlerdir?

Fiziksel engelli bireyler, fiziksel bir bozukluğu olan ve topluma diğer bireylerle eşit bir şekilde katılma konusunda engellerle karşılaşan bireyleri kapsamaktadır. Fiziksel engeller, hareket etme, nesneleri kaldırma veya tutup alma zorluğu veya ağrı veya yorgunluk gibi bir dizi zorlukla ilgili olabilir. Erişilebilir bir çevre, fiziksel engelli kişilerin topluma aktif olarak katılma fırsatı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

Temel kılavuz ilkeler

Hak temelli yaklaşım

Engelli bireylerle çalışmak, engelli bireylerin aktif hak sahipleri olarak haklarını talep etmelerini destekleyen insan hakları temelli yaklaşım tarafından yönlendirilir. UNHCR'nin engelli bireylerle yürüttüğü çalışmalar Engelli Hakları Komitesi (CRPD) ve aşağıdaki ilkeler tarafından yönlendirilir:

- Kişinin doğuştan sahip olduğu insanlık onuruna, kendi seçimlerini yapma özgürlüğü de dâhil olmak üzere bireysel özerkliğe ve kişilerin bağımsızlığına saygı
- Ayırmacılık yapmama
- Topluma tam ve etkin katılım ve içerilme
- Engelli bireylerin insan çeşitliliği ve insaniyetin bir parçası olarak kabul edilmesi ve bu bireylerin farklılıklarına saygı duyulması
- Fırsat eşitliği
- Erişilebilirlik
- Kadın erkek eşitliği
- Engelli çocukların değişen kapasitelerine saygı ve engelli çocukların kimliklerini koruma hakkına saygı

İçerme

İçerme kavramı, yaş, toplumsal cinsiyet ya da engellilik, din, etnik köken veya mülteci, sığınmacı, ÜYEK, geri dönen ya da vatansız kişiler gibi diğer çeşitlilik faktörleri temelinde uğradıkları ayrımcılık nedeniyle bazı bireylerin haklarından yararlanma konusunda engellerle karşılaştığını kabul eder.

İçerme, tüm bireylerin hizmetlere erişim ve topluma katılım konusunda eşit fırsatlara sahip olmasını sağlamak için haklardan yararlanmanın önündeki engelleri kaldırmaya işaret eden geniş kapsamlı bir kavramdır. Engeller; politika ve hukuk, fiziksel çevre, iletişim veya sosyal ve kültürel inançlarla ilgili olabilmektedir. Engeller, yasal çerçeve ve normlarda, kurumsal politikalarda, standart işletim prosedürleri (SOP'ler) ve bütçelerde, tutum ve davranışlarda ortaya çıkabilmektedir.

Engelli bireyler için içerme, engelli bireylerin tüm faaliyetlere engelli olmayan bireylerle eşit bir şekilde katılım fırsatına sahip olması anlamına gelmektedir. Bu, hizmetlerin mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanmasının ve engelli bireylerin tüm nüfusa yönelik faaliyetlere erişemediği veya katılamadığı durumlarda, engelli bireylerin bu faaliyetlere katılması ve bunlardan yararlanması için aynı fırsatı yaratmak üzere programlamada değişiklikler yapmanın hizmet sağlayıcıların sorumluluğu olduğu anlamına gelir.

Katılım

Katılım, CRPD'nin temel bir ilkesidir ve UNHCR'nin Yaş, Toplumsal Cinsiyet ve Çeşitlilik (AGD) İlkesinde ilgili kişilerle ortaklık içinde çalışmak, bireyleri karar almanın merkezine koymanın yanı sıra onların aileleri ve toplulukları içinde değişimin aktörleri olarak sahip oldukları kapasiteyi ve yaptıkları çalışmaları desteklemek olarak anlaşılmaktadır.

UNHCR'nin toplum temelli koruma yaklaşımı doğrultusunda,¹² engelli bireylerin politika ve program geliştirme, uygulama ve izleme süreçlerine katılım sağlayabilmesi için eşit fırsatlara sahip olması gerekmektedir.

UNHCR, engelli bireylerin liderlik pozisyonlarında kendi topluluklarını temsil etmesi dâhil olmak üzere beceri ve kapasitelerini kendilerine, ailelerine ve topluluklarına fayda sağlayacak şekilde kullanabilmesini mümkün kılmalıdır.

12 UNHCR Toplum Temelli Korumayı Anlamak (2013), bağlantı: <http://www.refworld.org/pdfid/5209f0b64.pdf>

Ayrımcılık yapmama

Ayrımcılık yapmama, temelde eşitlikle ve engelli olanlar da dâhil tüm bireylerin haklarından eşit bir şekilde faydalanmasını sağlamakla ilgilidir. Uygulamada ayrımcılık yapmama tutumsal, çevresel ve iletişim engellerini tespit ederek ve ortadan kaldırarak, engelli bir bireyin uygun erişimi bulunmayan bir konuma erişmesi gerektiğinde “makul uyumlaştırma” olarak adlandırılan şartları sağlayarak tüm program ve faaliyetlerin erişilebilir olmasını sağlamayı içerir (aşağıya bakınız).

Makul uyumlaştırma, gerektiğinde engelli bireylerin diğer bireylerle eşit bir şekilde insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanması için orantısız ya da gereksiz yük teşkil etmeyen uygun değişiklikleri ve düzenlemeleri yapmak anlamına gelir.¹³

Makul uyumlaştırma, engelli bir bireyin uygun erişimi bulunmayan durumlarda ve ortamlarda erişim ihtiyacı ortaya çıktığında sağlanmalıdır. UNHCR ve ortak programlamasında yapılabilecek ve yapılması gereken birçok uyarılama bulunmaktadır ve bunları gerçekleştirmeye yönelik yeterli araç ve kapasitemiz vardır.¹⁴

CRPD kapsamında makul uyumlaştırma talebinin reddedilmesi bir tür ayrımcılıktır.¹⁵

Yerinden edilme durumlarında engelli bireylere yönelik kasıtsız ya da kasıtlı ayrımcılık olabilir ve bu da bağlama göre değişkenlik gösterir. UNHCR ve ortakları, programların ve faaliyetlerin ayrımcılık teşkil etmemesini ya da ayrımcılığa katkıda bulunmamasını sağlamak zorundadır.

¹³ BM Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme (2006), Madde 2 bağlantı: <https://bit.ly/1PxgebQ>

¹⁴ Örneğin zihinsel ya da psikosozal engelliliği bulunan birisi için Mülteci Statüsü Belirleme (RSD) ya da yeniden yerleştirme görüşmesi için daha fazla zaman tanımak, dağıtım noktalarına ulaşmada zorluk yaşayan insanların barınma yerlerine gıda desteği sağlamak veya sağlık merkezlerine ulaşmada zorluk yaşayan insanların sağlık merkezlerine gidebilmesi için ulaşım parası sağlamak

¹⁵ OHCHR (2007) Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Hakkındaki Parlamentoerler İçin El Kitabı” bağlantı: <https://bit.ly/2jhl6u>

ÖRNEK YAKLAŞIMLAR

- ➔ Personel, ortaklar ve topluluklar arasında engelli bireylerin haklarına ilişkin farkındalık yaratmak.
- ➔ Erişim ve katılımın önündeki engelleri ele almak üzere personel ve ortaklara pratik yaklaşımlar hakkında eğitim sağlamak.
- ➔ Tüm hizmetleri, faaliyetleri, sistem ve süreçleri engelli bireyler dâhil tüm insanlar için erişilebilir bir şekilde tasarlamak.
- ➔ Kapsayıcı programlama sağlamak. Örneğin erişilebilirlik, makul uyumlaştırma ve personel ve ortaklara yönelik eğitim bütçeleme yaparken göz önünde bulundurulması gereken hususlar arasındadır. Başlangıçtan itibaren kapsayıcı bir müdahale geliştirmek, sonraki aşamalarda kapsayıcılık için uyarlama yapmak ya da yeniden tasarlamaktan daha maliyet etkindir. Genelde fiziksel erişilebilirlik (ör. binaların inşasında ve WASH tesislerinde) için ilave %0,5-1 oranında bir bütçeleme yapılması tavsiye edilmektedir. Uzmanlaştırılmış gıda dışı ihtiyaçları (GDI), hareketlilik ekipmanlarını ve %3-7'lik ilave bütçelemeyi dâhil etmek.¹⁶
- ➔ Çeşitli iletişim ihtiyaçları bulunan kişiler ve daha az hareket eden ya da daha fazla izole olmuş kişiler dâhil engelli bireylerin kapsayıcılığını kolaylaştırmak için katılımcı süreçleri uyarlamak ve değiştirmek.
- ➔ Zihinsel ya da psikososyal engelliliği bulunan kişiler gibi daha ötekileştirilmiş gruplara özellikle dikkat ederek engelli bireylerin topluluğun liderlik yapılarında ve diğer toplum temelli koruma mekanizmalarında temsil edilmesini sağlamak.
- ➔ Erişimi ve kapsayıcılığı izlemeyi mümkün kılmak için mevcut tüm verileri engellilik durumuna göre ayırtmak.
- ➔ Erişilebilir olan, izleme ve engelli kişilerin endişelerine yanıt verme kapasitesi bulunan geri bildirim mekanizmalarını muhafaza etmek. Bu, mevcut mekanizmaları uyarlamayı gerektirebilir.
- ➔ Kuruluşlar arası forumlarda ve koordinasyon mekanizmalarında engelli bireylerin haklarına dikkat edilmesi için savunuculuk yapmak.
- ➔ Ulusal politika ve programlarda engelli mültecilerin kapsanması için savunuculuk yapmak.

¹⁶ Light for the World "Engellilerin Dâhiliyetine İlişkin Kaynak Kitap", s. 36 <https://bit.ly/2Kcs9Ee> ve Yaş ve Engellilik Konsorsiyumu Yaşlılar ve Engelli Bireyler için İnsani Yardım Kapsayıcılık Standartları (2017) s. 35 <https://bit.ly/2R9I095>

Ortak ilgi alanı etkinlikleri

İkiz parkur yaklaşımının programlamanın her alanında uygulanması gerekir:

- ➔ Tüm yanıtları engelli bireyleri kapsayacak ve onlar tarafından erişilebilir olacak şekilde tasarlamak.
- ➔ Engelli bireylerin eşit şekilde katılım sağlayabilmesine olanak tanımak için hedefli eylemler (engelli bireylerin kapasitesini artırmak ve makul uyumlaştırma düzenlemeleri sağlamak gibi).

Engelliliğe ilişkin tutumları değiştirmek ve çeşitliliğe saygıyı teşvik etmek

Hizmet sağlayıcıların, engelli bireylerin aile üyelerinin ve daha geniş anlamda topluluk üyelerinin tutumları ve inançları engelli bireylerin kapsanmasında ya da dışlanmasında kilit bir rol oynar. Hak ve hizmetlere erişimin önünde bulunan en önemli engeller, engelliliğe ilişkin sahip olunan tutum ve inançlardır, bunlar sosyal izolasyonu daha kötü bir hâle getirirler ve engelli bireylere yönelik şiddete ve istismara yol açabilirler. Engelli bireylerin kapasitelerine, olumlu katkılarına ve isteklerine vurgu yapmak olumsuz kalıp yargılarla mücadele edilmesine yardımcı olabilir.

Albinizmlı kişilerin korunmasına ilişkin tutum ve inançların etkisi

Bazı bağlamlarda albinizm ile ilgili yanlış inanışlar ve efsaneler nedeniyle albinizmlı kişiler sık sık izole olmakta ve şiddet dâhil önemli koruma riskleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Albinizmlı kişiler terk edilme, ayrımcılığa uğrama ve dışlanma riski ile sık sık karşı karşıya kalmaktadır. Dahası, albinizmlı çocukların anneleri ve diğer aile üyeleri de sık sık damgalanmaya maruz kalmakta ve dışlanmaktadır.¹⁷

¹⁷ Örneğin bk.: BM Genel Kurulu (2016) "Albinizmlı Kişilerin İnsan Haklarından Faydalanmasına İlişkin Bağımsız Uzman Raporu". A/HRC/31/63

Zihinsel ve psikososyal engelliliği olan bireylere yönelik damgalama

Zihinsel ve psikososyal engelli bireyler, yüksek düzeyde damgalanmaya maruz kalır ve bunun sonucunda izolasyon, hizmetlere erişim eksikliği ve topluluk algıları gibi sebepler yüzünden sömürü ve istismar riski artar.¹⁸ Birçok bağlamda zihinsel ve psikososyal engelli çocuklar eğitimden dışlanır ve gözden uzak veya evlerinin içinde tutulabilir ya da kuruma yerleştirilebilirler. Zihinsel ve psikososyal engelli yetişkinler ise geçim kaynakları faaliyetlerine nadiren dâhil edilir ve topluluktaki liderlik rollerinden sık sık dışlanırlar.

Tutumları değiştirmek ve çeşitliliğe karşı saygılı olmayı teşvik etmek için faaliyet tasarımı yaparken zihinsel ve psikososyal engelli bireyler ile albinizmi kişiler dâhil olmak üzere tüm engelli bireylerin dikkate alınması önemlidir.

ÖRNEK YAKLAŞIMLAR

- ➔ Farkındalık yaratma kampanyaları, engelli bireylerin hak ve kapasitelerine vurgu yapmalı, tıbbi model ve hayır kurumu modeli yaklaşımlarını desteklememelidir.¹⁹ Engelli bireyler hakkındaki efsanelerle ve ön yargılarla mücadele etmek için fırsatlardan yararlanın. 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ve 13 Haziran Dünya Albinizm Farkındalık Günü bu amaç doğrultusunda kullanılabilir. Engelli bireylerin farkındalık yaratma faaliyetlerine öncülük etme ve katılım sağlama konusunda eşit fırsatlara sahip olması gerekmektedir.
- ➔ Engelli bireylerin resimlerine tüm genel topluluk bilgilendirme materyallerinde yer verilmeli ve engelliliği çeşitliliğin bir parçası olarak görmeyi güçlendirmek için bu bireylerin kurban ya da yardım alan pasif kişiler olarak değil faaliyetlere etkin bir şekilde katılan kişiler olarak tasvir edilmesi gerekmektedir.²⁰

18 Örneğin bk. BM (2016) "Ruhsal ve Zihinsel Engelli Bireylerin Haklarını Desteklemek", Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye Taraf Devletler Konferansının 9. oturumunda sunulan belge, New York, Haziran 2016. Erişim adresi: <https://bit.ly/2Wa7RNO>

19 Tıbbi model yaklaşımlar, bireyin engeli ile uygun olmayan çevre arasındaki etkileşimden ziyade bireyin engeline vurgu yapmaktadır. Hayır kurumu modeli yaklaşımları ise engelli bireyleri haklarını talep edebilen hak sahipleri olarak görmek yerine savunmasız ve bakıma muhtaç olarak görür. Daha fazla bilgi için bk. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye yönelik OHCHR eğitim paketinin 1. modülü, erişim adresi: <https://bit.ly/2B7wkKX>

20 Örneğin bk. Ürdün Amani Kampanyası, erişim adresi: [file:///C:/Users/lange/Downloads/AmanImplementationGuideEnglish\(online\).pdf](file:///C:/Users/lange/Downloads/AmanImplementationGuideEnglish(online).pdf)

- ➔ Engellilik hakkında olumlu mesajları desteklemek için engelli bireyleri ve topluluk liderlerini farkındalık yaratma faaliyetlerine dâhil etmek. Örneğin Dünya Engelliler Günü (3 Aralık), Dünya Mülteci Günü (20 Haziran), Dünya Çocuk Hakları Günü (20 Kasım) ya da Dünya Kadınlar Günü'nde (8 Mart) yapılacak faaliyetleri engelli destek kişilerinin organize etmesi.
- ➔ Engelli bireyleri mülteciler için sosyal yardım gönüllüsü, topluluk harekete geçiricileri ve topluluk liderleri olarak dâhil ederek onların etkin katılım fırsatlarını desteklemek.

Tespit ve veri toplamının iyileştirilmesi

Engelli bireyler, genelde kayıt ve diğer veri toplama ve ihtiyaç değerlendirmesi süreçlerinde tespit edilmezler. Birden fazla kez yerinden edilenler, dağınık ya da kentsel ortamlarda yaşayanlar, evlerinin içinde izole olanlar veya daha az görünür olan engeli bulunanların (işitsel, görsel, zihinsel ve psikososyal engelli olanlar gibi) göz ardı edilme ihtimali özellikle yüksektir. Engelli çocukların doğumda kayıt olmama riski özellikle yüksektir ve bu da onları vatansızlık gibi daha ileri seviyede koruma riskleriyle karşı karşıya bırakır.

Bir kişinin engelli olup olmadığını sadece engeli olup olmadığına dair evet/hayır cevabı verecekleri sorular sorarak veya görsel ipuçlarına göre tespit etmek yeterli değildir. Ayrıca tespit süreçleri tıbbi bir yaklaşım kullanır ve bu yaklaşımda bireyler engelliliklerine göre “teşhis edilir” ve kategorize edilirler, yaşadıkları deneyimler ve destek ihtiyaçları hakkında bilgilere yer verilmez. Bu yüzden planlama, uygulama ve izleme amaçlarına yönelik anlamlı ve karşılaştırılabilir veri üretmek için veri toplama süreçlerinin güçlendirilmesi önem teşkil eder (aşağıdaki örnek faaliyetlere bakınız).

Tüm veri toplama süreçlerinde gizlilik dâhil veri koruma ilkelerinin muhafaza edilmesi çok önemlidir. Engelli bireyler dâhil tüm bireylerin gizlilik hakkı ve kişisel verilerinin paylaşılmasına ilişkin bilgilendirilmiş karar alma hakkı bulunmaktadır. Eğer iletişim yöntemleri erişilebilir değilse bazı engelli bireyler bilgilendirilmiş rıza verme konusunda ilave engellerle karşılaşabilir.²¹

21 Bk. UNHCR'nin İlgi Alanına Giren Kişilerin Kişisel Verilerini Korumaya Yönelik UNHCR Politikası (2015), erişim adresi: <https://www.refworld.org/pdfid/55643c1d4.pdf>

ÖRNEK YAKLAŞIMLAR

- ➔ Daha fazla izole olmuş engelli bireyleri tespit etmek için sosyal yardım ve topluluk temelli mekanizmalara ihtiyaç duyulabilir.
- ➔ Engelli bireyleri tespit etmek için Engelliliğe Dair Washington Grubu Kısa Soru Setini (aşağıdaki metin kutusuna bakınız)²² kullanmak.
- ➔ UNHCR ve ortaklarının personelinin engelli bireylerin tespit edilmesine ilişkin eğitim ve rehberlik almasını sağlamak.²³
- ➔ Devam eden programlama boyunca engelli bireyler tespit edildikçe ProGres'te düzenli güncellemeler yapmak
- ➔ AGD Politikası Temel Eylem 1 ile aynı doğrultuda²⁴, engelli bireylerin erişimini izlemek için program verilerini engellilik durumuna göre (Engelliliğe Dair Washington Grubu Kısa Soru Setini kullanarak) ayırtmak.
- ➔ Gerekğinde bilgilendirilmiş onam prosedürlerini veri paylaşmaya yönelik olarak uyarlamak. Örneğin erişilebilir formatlarda gizlilik hakkı ve veri paylaşma prosedürleri hakkında bilgi sağlamak, iletişim yöntemlerini bireyin ihtiyaç ve tercihlerine göre uyarlamak ve bireylerin karar alma süreçlerini desteklemek üzere güvenilir bir insan seçmelerine fırsat tanımak.²⁵

22 Bk. Engelliliğe Dair Washington Grubu Kısa Soru Seti, erişim adresi: <https://bit.ly/1OupNgk>. Bazı durumlarda 2-17 yaş arası çocuklar için tasarlanmış olan UNICEF/Washington Grubu Çocuk İşlevselliği Modülünü kullanmak daha uygun olabilir. Bk.: <https://bit.ly/2hDVZOR3>

23 Kullanışlı kaynaklar için Humanity and Inclusion - İnsani Yardım Hareketlerinde Engellilik İstatistikleri, bk.: <https://bit.ly/2KJsw63>

24 UNHCR tarafından toplanan tüm veriler, analiz ve programlama amacıyla, bağlamsal olarak uygun ve mümkün olduğu ölçüde, yaş ve toplumsal cinsiyete ve bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla diğer çeşitlilik hususlarına göre ayrıştırılacaktır.

25 Daha fazla kılavuz için engelli yetişkin maruz kalanların bilgilendirilmiş onamı konusunda bk. UKK ve WRC TCDŞ ve Engellilik Araç Kiti Araç 9. Erişim adresi: <https://bit.ly/2BSQ7z8>

Washington Grubunun Engellilikle İlgili Kısa Soru Seti

Sağlık sorunu nedeniyle:

- Gözlük kullanırken bile görme zorluğu yaşıyor musunuz?
- İşitme cihazı kullanırken bile işitme zorluğu yaşıyor musunuz?
- Yürümede veya merdiven çıkmada zorluk yaşıyor musunuz?
- Hatırlama ve konsantrasyon konusunda zorluk yaşıyor musunuz?
- Banyo yapma ve giyinmede (veya benzer kişisel bakım uygulamalarında) zorluk yaşıyor musunuz?
- Her zamanki (alışlagelmiş) dilinizi kullanarak iletişim kurmada, örneğin anlamakta veya anlaşılmakta zorluk yaşıyor musunuz?

Yukarıdaki her soru için olası yanıtlar aşağıdaki gibidir:

- Hayır, zorluk yaşamıyorum
- Evet, biraz zorlanıyorum
- Evet, çok zorlanıyorum
- Hiçbirini yapamıyorum

Bütün tesisleri fiziksel olarak erişilebilir hâle getirin

Fiziksel çevredeki engeller, engelli bireylerin bağımsızlığını ciddi derecede kısıtlar ve kapsayıcı toplulukların geliştirilmesini engeller. Örneğin erişilemeyen barınaklar engelli bireylerin evlerine girmelerini engelleyebilir; erişilemeyen okullar engelli çocukların eğitime erişimini kısıtlar; erişilemeyen topluluk tesisleri ise engelli bireylerin kültürel etkinliklere erişimini ve katılımını engelleyerek zaten ötekileştirilmiş bireyleri toplumdan daha da izole eder. Ayrıca erişilebilirliğin herkes için doğrudan korumaya ilişkin sonuçları vardır. Örneğin kaza potansiyelini azaltan ve acil durumda tahliyeyi kolaylaştıran erişilebilir binalar herkes için güvenlidir.

Evrensel tasarım

“Evrensel tasarım ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilirlik şeklinde tasarlanmasıdır.”²⁶ Evrensel tasarım ilkesi, ayrı alan ve tesislerden kaçınılması ve bunun yerine tüm alan ve tesislerin engelliler de dâhil olmak üzere tüm insanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde inşa edilmesi gerektiği anlamına gelir.

ÖRNEK YAKLAŞIMLAR

- ➔ Kamp altyapısının benimsenen erişilebilirlik kılavuzlarına uygun bir şekilde inşa edilmesini ve düzenlenmesini sağlamak.²⁷ Yeni yapılan bütün inşaatlarda evrensel tasarımın ilkeleri uygulanmalıdır (yukarıya bakınız).
- ➔ Altyapıya ve tesislere erişimdeki engellerin tespit edilmesine; altyapının tasarlanmasına ve inşa edilmesine çeşitli türlerde engellilikleri olan insanları dâhil etmek.
- ➔ Engelli bireylerin hizmetlere, erişilebilir tesislere ve destek ağlarına yakın yerlere yerleştirilmeleri için seçenekler sağlamak.
- ➔ Engelli bireyler de dâhil hareket etmekte zorlanan bireyler için ulaşım desteği sağlamak.
- ➔ Barınak tasarımının bireyleri izole etmemesini veya damgalama ve dışlamaya sebep olmamasını sağlamak. Ör. “özel ihtiyaç sahibi kişiler köyü” gibi kamp ortamlarının inşa edilmesinden kaçınmak.

²⁶ BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (madde 2), bk.: <https://bit.ly/1PxgebQ>

²⁷ Bakınız, IFRC/HI/CBM (2015) “Bir Çatı Altında: Acil durumlarda engelliliği kapsayıcı barınaklar ve yerleşim yerleri”, <https://bit.ly/2Bt4FCZ>

Hesap verebilirlik mekanizmalarının kapsayıcı olmasını sağlayın

Yalnızca bir formatta mevcut olan (ör. yazılı veya sözlü) bilgi ve geri bildirim mekanizmaları engelli bireyler veya diğer kişiler için erişilebilir olmayabilir. Bilgi, geri bildirim ve şikâyet mekanizmaları da dâhil olmak üzere iletişim mekanizmaları, engelli kişilerin programlara erişebilmelerini ve anlamlı bir şekilde katılabilmelerini, bilinçli kararlar alabilmelerini ve güvenli bir şekilde geri bildirim ve şikâyetle bulunabilmelerini sağlamak için çoklu ve erişilebilir formatlarda²⁸ mevcut olmalıdır. Ayrıca erişilebilir iletişim mekanizmaları sadece engelli bireylere değil, aynı zamanda azınlık dil grupları, çocuklar veya düşük okuryazarlık seviyesine sahip olanlar gibi toplumun diğer üyelerine de fayda sağlar.

ÖRNEK YAKLAŞIMLAR

- ➔ İletişim ihtiyaçları ve tercihleri hakkında engelli bireylere danışmak.
- ➔ Bütün kilit mesajları yazılı, sözlü ve “okuması kolay” da dâhil olmak üzere çoklu formatlarda hazırlamak.²⁹
- ➔ Bilgilerin yayılmasını ve geri bildirim ile şikâyetlerin çeşitli kanallar aracılığıyla mevcut olmasını ve çok sayıda erişilebilir konumda bulunmasını sağlamak.
- ➔ İletişim engelleriyle karşılaşan engelli kişiler için makul uyumlaştırmanın sağlanmasına yönelik plan yapmak (ör. işaret dili çevirmenlerinin sağlanması için bütçe).
- ➔ İletişimi erişilebilir hâle getirmek için personele ve ortaklara pratik yaklaşım hakkında eğitim vermek.

28 Bk. IFRC/HI/CBM (2015) “Bir Çatı Altında: Acil durumlarda engelliliği kapsayıcı barınaklar ve yerleşim yerleri”, <https://bit.ly/2Bt4FCZ>; ve CBM (2017) İnsani Yardım Uygulama Aracı Bilgi Kartı”, erişim adresi: <https://hhot.cbm.org/task-card/information>

29 Okunması kolay bilgilere bir örnek için bk.: İnsan Hakları İzleme Örgütü (2016) “Dünyada savaşlar ve diğer büyük sorunlar olduğunda engelli insanlara ne olduğuna dair bir rapor”, <https://bit.ly/2RYQQXE>

Şiddet ve istismar önleme ve müdahalesi

Engelli bireyler, engelsiz bireylere kıyasla daha yüksek oranda şiddete maruz kalırlar ve engelliliklerine bağlı olarak hedefli şiddete ve istismara maruz kalabilirler.³⁰ Engelli bireylere yönelik hedefli şiddet; fiziksel şiddet³¹, yiyecek ve ilaç reddini, tacizi, duygusal istismarı, ağır ihmali içerir ve bunlar çoğu zaman bireylerin tanıdığı kişiler tarafından yapılır.³² Çocuklar ve psikososyal engeli olan bireyler de dâhil olmak üzere kurumlarda yaşayan engelli bireyler; ihmal, sözlü, cinsel ve fiziksel istismar, istemsiz ilaç tedavisi ve kısıtlama gibi ağır ihlal³³ riskleriyle karşı karşıyadır.³⁴

Engelli bireyler, şiddetin faili olan bakım verenlerine bağımlı olabilirler ve bu durum rapor etmeleri önünde ciddi engeller oluşturur. Ayrıca yasal engeller tazminat imkânına erişimi engelleyebilir. Örneğin yasal haklar ve prosedürlere ilişkin bilgi erişilebilir olmayabilir veya adalet ve güvenlik personelinin engelli bireylerin olanları rapor etmeye yönelik kapasiteleri konusunda taraflı algıları olabilir. Engelli kişilerin yasal ehliyetlerinin olmadığı da varsayılabilenekte, bu nedenle bu kişilerin barınma, arazi ve mülkiyet hakları ellerinden alınmakta, dolayısıyla şiddet, sömürü ve istismar riskleri daha da artmaktadır.

Engelli çocukların şiddet mağduru olma olasılığı, engelli olmayan çocuklara kıyasla neredeyse dört kat daha fazladır. Her dört çocuktan biri şiddetin bir türüne maruz kalmıştır ve her beş çocuktan biri fiziksel şiddet mağdurudur.³⁵

-
- 30 Örneğin bk.: DSÖ (2012) “Engelli yetişkinlere yönelik şiddetin yaygınlığı ve riski: gözlemsel çalışmaların sistematik bir incelemesi ve meta-analizi”: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf
- 31 Bk. BM Genel Sekreterliği çocuklara yönelik şiddet raporu. Engelli çocuklara yönelik şiddet tematik grubu. UNICEF tarafından Birleşmiş Milletlerde toplanmıştır, New York (2005) s. 6. <https://uni.cf/2tGdANq>
- 32 Bk. BM Genel Sekreterliği çocuklara yönelik şiddet raporu. Engelli çocuklara yönelik şiddet tematik grubu. UNICEF tarafından Birleşmiş Milletlerde toplanmıştır, New York (2005) - <https://uni.cf/2tGdANq>
- 33 DSÖ (2015) Psikososyal Engellilikleri Olan Çocukların Haklarını ve Topluluk Yaşamını Teşvik Etmek
- 34 Örneğin İnsan Hakları İzleme Örgütü (2018) “Ölene Kadar Orada Kalıyorlar” <https://bit.ly/2J8bfoC>; İnsan Hakları İzleme Örgütü (2015) “Mahkûmlar Gibi Zincirlenmişler” <https://bit.ly/1Pxlu1B>
- 35 Jones, L., Bellis, M., Wood, S., Hughes, K. McCoy, E., Eckley, L., ve Bates, G. (2013). Dünya Çocuklarının Durumu 2013, Engelli Çocuklar. Makaleler. Odak: Engelli Çocuklara Yönelik Şiddet. https://www.unicef.org/sowc2013/focus_violence.html adresinden alınmıştır.

Bazı inanışlar, albinizmlı kişilere doğaüstü özellikler ve vücut parçalarının büyücülük ritüellerinde kullanıldığına dair sihirli özellikler atfetmektedir. Bu gibi batıl inançlar bazı ülkelerde albinizmlı bireylere yönelik ciddi şiddet olaylarına hatta ölümlere sebep olmuştur.³⁶

CİNSEL VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAYALI ŞİDDET

Engelli erkekler, kadınlar, erkek çocuklar ve kız çocukları da engellilikle ilgili yanlış kanılar ve inançlar, sosyal izolasyon ve koruyucu topluluk ağlarının yitirilmesi nedeniyle cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet (CTCDŞ) açısından yüksek risk altındadır.³⁷ Ayrıca engelli kız çocukları ve genç kadınların şiddete maruz kalma olasılığı, hem engelli erkek akranlarına hem de engelli olmayan kız çocukları ve genç kadınlara kıyasla daha yüksektir.³⁸ Örneğin engelli kadınlar orantısız bir şekilde yüksek oranda yakın partner şiddetine maruz kalmaktadır. Cinsel istismarın yaygınlığının engelli bireylerde, özellikle de kurumlarda yaşayan zihinsel engelli bireylerde ve ergenlerde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.³⁹ Bazı bağlamlarda, albinizmlı kadınlar ve kız çocukları yüksek CTCDŞ riski altındadır.⁴⁰

Yüksek risk altında olmalarına rağmen engelli bireyler CTCDŞ önleme ve müdahale programlarında genellikle göz ardı edilmektedir. Bilgilere erişilememesi, raporlama ve iletişim engelleri ve hizmet sağlayıcıların ve aile üyelerinin farkındalık eksikliği, engelli bireylerin CTCDŞ önleme ve müdahale faaliyetlerinden dışlanmasına hizmet edebilir.⁴¹

36 BM Genel Kurulu (2016) "Albinizmlı Bireylerin İnsan Haklarından Yararlanması Konusunda Bağımsız Uzman Raporu. A/ HRC/31/63

37 WRC ve Uluslararası Kurtarma Komitesi (2013) "Mümkün Olduğunu Görüyorum: İnsani Yardım Ortamlarında Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetin Programlanmasında Engelli Bireylerin Dâhil Edilmesine Yönelik Kapasite İnşası" bk.: <https://bit.ly/2UawdFw>

38 Örneğin Avustralya'da yapılan bir çalışma 50 yaş altındaki engelli kadınların %62'sinin 15 yaşından beri şiddete maruz kaldığını ve engelli kadınların engelli olmayan kadınlara kıyasla 3 kat daha fazla cinsel şiddete maruz kaldığını ortaya koymuştur. Dowse, L. vd. (2016). Boşluğa Dikkat Edin: Avustralya'da engelli kadınlara yönelik cinsel şiddetin kapsamı, *Australian Journal of Social Issues* 51(3), 341-359 (2016).

39 Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası (2011) Dünya Engellilik Raporu. <https://bit.ly/1yzlVO1>

40 Bazı ülkelerde albinizmlı biriyle cinsel ilişkiye girmenin zenginlik getireceğine veya HIV/AIDS'i tedavi edeceğine inanılmakta, bu da özellikle albinizmlı kadınları ve kız çocukları için tecavüz, saldırı ve kaçırılma riskini artırmaktadır. Örneğin bk. Under the Same Sun (2016) "Albinizmlı Kişilere Yönelik Rapor Edilen Saldırıları", erişim adresi: <https://bit.ly/2RIZf1S>

41 Örneğin bk. WRC (2015) "Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı ile Engelliliğin Kesişim Noktası: Kenya, Uganda ve Nepal araştırması", erişim adresi: <https://bit.ly/2S4hWfO>

ÖRNEK YAKLAŞIMLAR

- ➔ Engelliliğe bağlı şiddet ve istismarı tespit etmek ve izlemek için uygun mekanizmalar kurmak.
- ➔ Örneğin izleme sistemlerinde toplanan verileri engellilik durumuna göre ayırıştırın ve engelli bireylerin haklarına yönelik ihlallere ilişkin nitelikli kanıtlar toplamak.
- ➔ Topluluk temelli yaklaşımlar da dâhil olmak üzere engelli bireylere yönelik hedefli şiddeti önlemek ve bunlara müdahale etmek için kültürel olarak uygun eylemler geliştirmek. Örneğin, öğretmenlere farkındalık yaratma kampanyaları ve eğitim sağlayın ve hakların korunmasına ilişkin daha geniş farkındalık kampanyalarının bir parçası da dâhil olmak üzere şiddet ve istismara sıfır tolerans konusunda topluma mesajlar vermek.
- ➔ Ailelerinden uzakta özel okullara/kurumlara devam eden engelli çocuklar, albinizmlili bireyler ve günlük faaliyetler veya iletişim için başkalarına bağımlı olan ağır engelli veya birden fazla engeli olan bireyler gibi yüksek risk altındaki kişilerin korunması için mekanizmalar oluşturmak.
- ➔ CTCDŞ önleme ve müdahale programlarının önündeki engelleri belirlemek için engelli erkeklere, kadınlara, kız ve erkek çocuklarına danışın ve erişimi iyileştirmek için stratejiler geliştirmek.
- ➔ Engelli bireyler için CTCDŞ riski ve vaka yönetimi de dâhil olmak üzere CTCDŞ önleme ve müdahale mekanizmalarına erişimin iyileştirilmesine yönelik stratejiler konusunda CTCDŞ önleme ve müdahale aktörlerine (topluluk temelli aktörler de dâhil olmak üzere) farkındalık kazandırmak ve eğitim vermek.⁴²
- ➔ Güvenlik planlarının bir parçası da dâhil olmak üzere engelli kişilerin fiziksel güvenliğini artırmak için pratik kaynaklar sağlamak. Örneğin güvenli barınak, cep telefonları ve şarj etme araçları.⁴³

42 Kullanışlı bir eğitim aracı için bk. WRC (2016) "Mümkün Olduğunu Görüyorum: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet Engellilik Araç Kiti", bk.: <https://bit.ly/2OTnULS>

43 CBM (2017) "Albinizmlili Kişiler İçin Güvenlik Kılavuzu", erişim adresi: <https://bit.ly/2MnHL5u>

Engelli örgütleri ve diğer ulusal ve yerel aktörlerle bağlantılar kurun

Engelli Örgütleri (DPO'lar), engelli kişilerden oluşur ve çoğunluğu engelli kişiler tarafından yönetilir. DPO'lar, engelli bireylerin haklarını desteklemek için çalışırlar. DPO'lar, UNHCR için önemli ortaklar ve engelli mülteciler için akran desteği kaynağı olabilirler. Ulusal ve yerel düzeylerde engelli mültecilerin haklarını savunabilir ve bu kişilerin hizmetlere erişimini destekleyebilir ve programlar ile faaliyetlerin erişilebilirliğini iyileştirmek için UNHCR ve ortaklarının kapasitesini geliştirebilirler.

Engelliliğe özgü hizmet sağlayıcıları, engelli bireyler için veya engelli bireyleri dâhil edici olarak doğrudan hizmet verirler. Bu hizmetler, sağlıkla ilişkili rehabilitasyonu, yardımcı teknolojiyi ve özel eğitimi içerebilir. Hükûmet tarafından yönetilen örgütler, uluslararası STK'ler, yerel STK'ler veya topluluk temelli örgütler olabilirler. Bu örgütler, bazı sorunlara yönelik değerli hizmetler sunabilmekte olup engelli bir kişinin ihtiyaçlarının belirlenmesinde tüm bireyler gibi engelli kişilerin de çeşitli ihtiyaçları olduğunun ve toplumdaki diğer bireylerle aynı program ve faaliyetlere katılma hakkına sahip olduklarının kabul edilmesi önemlidir. Engelli bireyler, ayrı ve özel programlar ve faaliyetler ile sınırlandırılmamalıdır.

Devlet daireleri, engelli bireylerin haklarını teşvik eden politika ve programların yürürlükte olmasını sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. Farklı ülkelerde engelli bireylerin haklarını teşvik etmek için komiteler veya odak noktaları dâhil farklı yapılar vardır.

ÖRNEK YAKLAŞIMLAR

- ➔ Ulusal ve yerel düzeydeki DPO'ları tespit etmek ve bunlara ulaşmak.⁴⁴
- ➔ Mültecilerin özel sorunları hakkında DPO'lar arasında farkındalık yaratın, mültecilerin mülteci müdahalesine katılma kapasitelerini geliştirmek ve ev sahibi ve mülteci topluluklar arasında bağlantılar oluşturmak.
- ➔ Mültecilerin dâhiliyetini tartışmak için engelli bireylerin haklarını teşvik etmekten sorumlu olan hükûmet yapılarını tespit edin ve bunlara katılım sağlamak.
- ➔ Engelli bireylere sunulan hizmetleri ulusal düzeyde haritalandırmak için devlet daireleri ve DPO'lar ile irtibat kurmak.
- ➔ Engellilik aktörlerinin ulusal ve yerel düzeydeki forumlarına katılım göstermek.
- ➔ Tüm ortakların engelli kişileri programlarına dâhil etme kapasitelerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilecek hizmet sağlayıcıları belirlemek.
- ➔ Özel rolü ve uzmanlıklarının anlayışına dayalı olarak özelleştirilmiş hizmet sağlayıcıları ile yönlendirme ağları kurmak.

44 Bu konuda yararlı bir başlangıç noktası Uluslararası Engelliler İttifakıdır, erişim adresi: <http://www.internationaldisabilityalliance.org/>

Kapsamlı çözümlere ulaşılmasını teşvik edin

Zihinsel ve psikososyal engeller de dâhil bütün engelli bireyler, seçeneklerinin anlaşılmasına dayalı olarak çözümlere ulaşma konusunda kendi kararlarını verme hakkına sahiptir. Bununla birlikte engelli bireylerin çözümler, seçenekler ve riskler hakkında bilgiye erişimi olmayabilir. Ayrıca engelli bireylerin çözüme ulaşmak için ihtiyaç duydukları kaynaklara erişimleri genellikle sınırlıdır.

Bazı engelli bireyler, hareket kabiliyeti, kişisel destek ve iletişim desteği de dâhil olmak üzere destek kişilerine (genellikle aile üyeleri) ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle çözümlere ilişkin kararlar, bu desteği de dikkate almalıdır. Engelli bireylerin çözüm tercihleri ve bu çözümlere nasıl ulaşacakları, destek kişilerinin/aile üyelerinin durumuna bağlı olmamalı, bireyin kendi iradesi ve tercihleri tarafından yönlendirilmelidir.

ÖRNEK YAKLAŞIMLAR

- ➔ Yerinden edilmenin başlangıcından itibaren çözüm seçenekleri hakkında erişilebilir formatlarda bilgi sağlamak (bk. sayfa 18'deki "hesap verebilirlik mekanizmalarının kapsayıcı olmasını sağlayın").
- ➔ Engelli bireylerin karar alma süreçlerini desteklemek için ek tedbirler almak. Engelli bireyler, makul uyumlaştırma talep etme hakları konusunda bilgilendirilmeli ve bu tür önlemler kişinin kendisi tarafından belirlenmelidir.⁴⁵
- ➔ Yeniden yerleştirme veya diğer kalıcı çözüm süreçlerinde önceliklendirilmek üzere, yüksek risk altındaki engelli bireyleri belirlemek için sosyal yardıma ihtiyaç duyulabilir.
- ➔ Engelli bireylerin ülkelerine geri dönerken ihtiyaç duydukları her türlü özel yardımı belirlemek.
- ➔ Engelli bireyleri ev sahibi topluluktaki, menşe ülkesindeki veya üçüncü ülkedeki DPO'lar ve diğer engelli aktörleri ile buluşturmak.

⁴⁵ Destekli karar verme konusu hakkında genel bir bakış için bk. <http://inclusion-international.org/support-decision-making/>

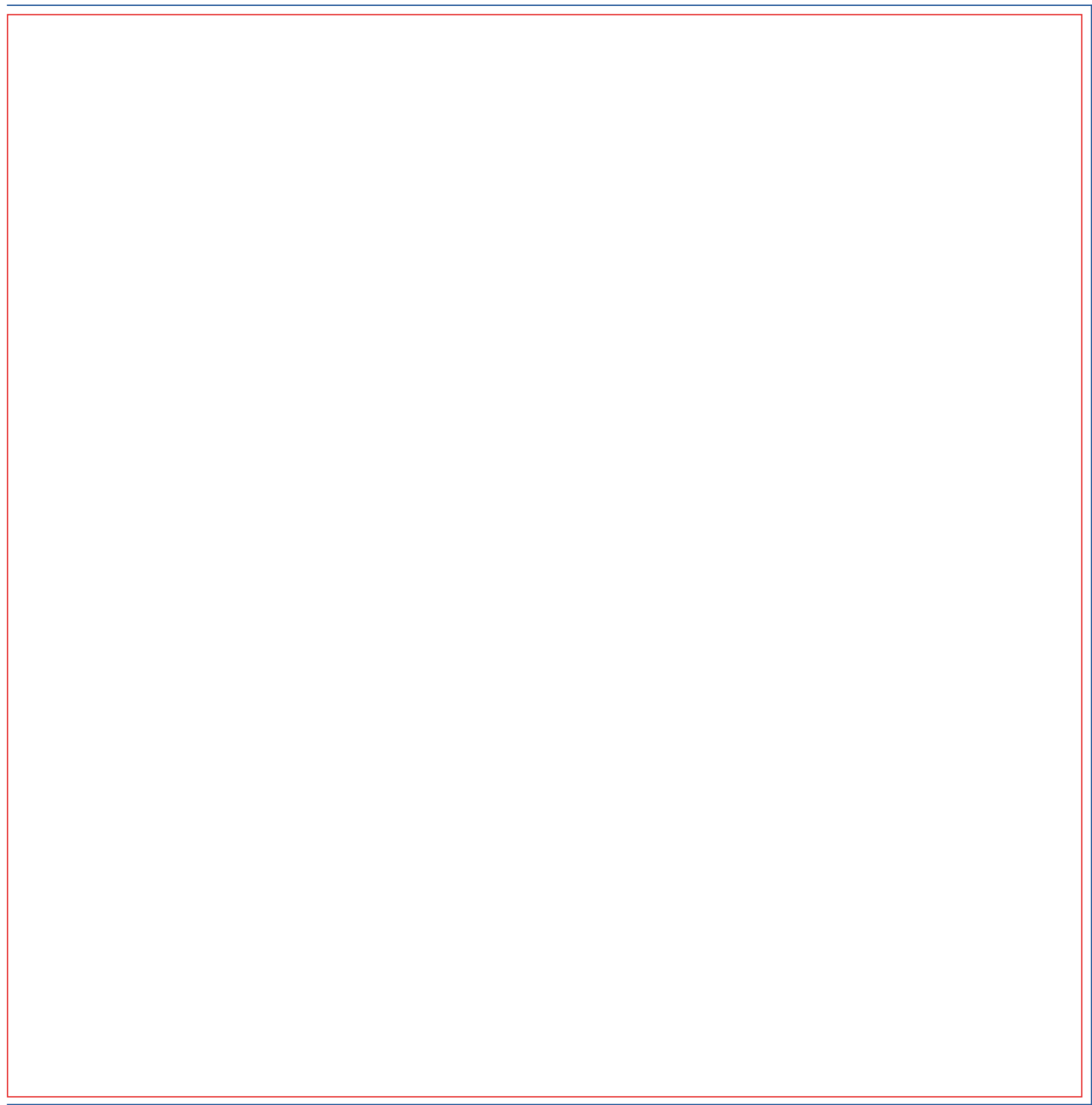
Kontrol Listesi

- ➔ Öncelikli koruma endişelerini ve hizmet ve yardımlara erişimin önündeki engelleri belirlemek için engelli erkek, kadın, kız ve erkek çocuklarına (güvenli ve erişilebilir katılımcı yöntemlerle) danışıldı mı?
- ➔ Tüm faaliyetler ve hizmetler, farklı engel türlerine sahip kişilerin dâhil edilmesinin önündeki fiziksel, iletişimsel ve sosyal engelleri aşacak şekilde uyarlandı mı?
- ➔ Engelli bireylerin programlara diğer bireylerle eşit bir şekilde erişebilmeleri için ek destek ve düzenlemeler sağlamak üzere kaynak tahsis ediliyor mu?
- ➔ Engelli bireyler topluluk temelli koruma mekanizmalarına (ör. sosyal yardım gönüllüleri ve liderlik komiteleri) aktif bir şekilde katılıyor mu?
- ➔ Bilgi, geri bildirim ve şikâyet mekanizmaları birden fazla ve erişilebilir formatta mevcut mu?
- ➔ Washington Grubunun kısa soru setinin engelliliğe ilişkin soruları kullanılarak engelli bireyler hakkında veri toplandı mı?
- ➔ Toplumdan izole edilmiş daha fazla sayıda engelli bireyin tespit edilmesi için çaba gösterildi mi?
- ➔ Personel ve ortaklar, engelli bireylerin haklarını, erişim ve katılımını teşvik etmek için programlamanın nasıl uyarlanacağı konusunda eğitim aldı mı?
- ➔ Toplumsal farkındalık ve duyarlılık faaliyetleri engelli bireylerin haklarını ve kapasitelerini vurguluyor mu?
- ➔ Engelli bireylere yönelik şiddet ve istismarı tespit etmek, izlemek ve bunlara müdahale etmek için mekanizmalar mevcut mu?
- ➔ Yüksek risk altındaki bireyler (kurumlarda yaşayan çocuklar ve gençler gibi) ilgili değerlendirme ve vaka yönetimi prosedürlerine yönlendirildi mi?
- ➔ Engelli bireylerin hakları kurum içi ve kurumlar arası koordinasyon forumlarında rutin bir şekilde tartışılıyor mu?

- ➔ Engelli örgütleri, hükûmet odak noktaları, kapsayıcı eğitim kurumları ve sağlıkla ilgili rehabilitasyon hizmeti sağlayıcıları dâhil olmak üzere yerel ve ulusal engelli aktörleri belirlenip sürece dâhil edildi mi?
- ➔ Engelli erkekler ve kadınlar, topluluktaki diğer üyelerle birlikte sosyal, kültürel faaliyetlere ve boş zaman aktivitelerine katılımda eşit fırsatlara sahip mi? Engelli ve engelli olmayan çocuklar ve gençler, akran ağı oluşturabilecekleri fırsatlara sahip mi?

Temel kaynaklar ve bağlantılar

- BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, erişim adresi: <https://bit.ly/1PxgebQ>
- UNHCR Yaş, Toplumsal Cinsiyet ve Çeşitlilik Politikası (2018), bk.: <http://www.unhcr.org/5aa13c0c7.pdf>
- UNHCR Yürütme Komitesinin Engelli Mülteciler ve UNHCR Tarafından Korunan ve Yardım Edilen Diğer Engelli Kişilere İlişkin Kararı (2010), bk.: <https://bit.ly/2R0ZksN>
- UNICEF Engelli Çocukların İnsani Yardım Hareketine Dâhil Edilmesi Kılavuzu (2017), erişim adresi: <http://training.unicef.org/disability/emergencies/index.html>
- Engelli Bireylerin İnsani Yardım Müdahalelerine Dâhil Edilmesine İlişkin Şart (2016), erişim adresi: <http://humanitariandisabilitycharter.org/>
- Yaş ve Engellilik Konsorsiyumu Yaşlılar ve Engelli Bireyler için İnsani Yardım Kapsayıcılık Standartları (2017), erişim adresi: <https://bit.ly/2edL6oQ>
- Kuruluşlar Arası Daimî Komite Engelli Bireylerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dâhil Edilmesi Görev Ekibi (gelecek kılavuzlar dâhil), erişim adresi: <https://bit.ly/2sDcwZW>
- DSÖ/Dünya Bankası, Dünya Engellilik Raporu (2011), erişim adresi: <https://bit.ly/1cprnKn>

BİLİMESİ GEREKENLER REHBERİ 1

